

УДК 336.01 (075.8) : 336.02

Кучерова Г.Ю.

к.е.н., доцент

Класичного приватного університету

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ СУЧАСНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. Досліджено основні соціально-економічні аспекти в контексті впливу на них податкових новацій в порівнянні із зарубіжним досвідом. Відзначені моменти неузгодженості соціально-економічного розвитку та сучасної податкової політики. Запропоновано скоординувати вектор розвитку сучасної податкової політики на узгодження протиріч розвитку соціально-економічної системи держави.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, індекс фіскальної (податкової) свободи, тіньова економіка, спрощена система оподаткування.

Annotation. Despite the declaration of the social aspects of legal documents, and after the adoption of the Tax Code and continues to be a pressing problem of socio-economic nature of modern tax policy. Results of the study showed that taxes are an important tool for implementing social functions of the state. Ukraine has improved the legal framework that governs the collection of taxes. However, the current tax policy in Ukraine is not perfect, does not include requirements for taxpayers and for the most part is on the side of tax. In turn, the ideal tax system that would simultaneously satisfy the people, businesses and governments, and there can not be. The tax system is on the one hand an integral part of the economy of any country, but on the other - it is a controversial component as a source of conflict between the economic and social spheres. Ukraine has taken the first steps towards simplification of taxation and reduce the size of the tax rate, minimizing the costs of collecting the tax. Ukraine has significant potential, as evidenced by the indicator of fiscal (tax) freedom. International experience has shown that the state should be interested in promoting the creation and development of small business. Without increasing the share of small business in GDP, the economy of Ukraine can not have stability, durability, and the required number of jobs. The main objectives of improving the tax system as one of the most important conditions for improving its fiscal and social efficiency is a significant reduction in the tax burden, simplifying tax calculation mechanisms, a significant reduction in administrative costs. Equally important is the issue of building confidence of taxpayers to the government as an important institution of social interaction. It is necessary to ensure fiscal stability law, the clarity and simplicity of interpretation of certain provisions.

Keywords: socio-economic development, the index of fiscal (tax) freedom, the shadow economy, the simplified tax system.

Постановка проблеми. Перші ж статті Конституції України декларують, що країна є соціальною державою, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Реформування економіки України у напрямі її соціальної орієнтації, з одного боку, свідчить про розвинену систему ринкових відносин, а з іншого – це певна ступінь участі держави у забезпеченні ефективності економіки, регулюванні доходів і зайнятості населення, формуванні умов для задоволення суспільних потреб громадян країни.

В свою чергу, ефективний соціально-економічний розвиток суспільства неможливий без відповідного податкового механізму. Проте, незважаючи на декларацію соціальних аспектів у правових документах, і після прийняття Податкового кодексу й надалі залишається нагальною проблема роз-

витку соціального спрямування сучасної податкової політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що дослідженням характеру податків та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни займалися такі зарубіжні вчені, як У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, І. Кант, П. Прудон, Дж. Сакс, А. Пігу, Дж. Кейнс, М. Уейденбаум, А. Лаффер. Питання удосконалення податкової політики, її соціальної спрямованості висвітлюються у працях Соколовської А.М., Іванова Ю.Б., Барського М.М, Андрущенко В.Л., Мельника В.М., Лютого І.О., Тропіної В.Б. та інших вітчизняних вчених.

Проте, через відносно нещодавнє ухвалення Податкового кодексу, специфіка соціальної спрямованості економіки в контексті реалізації норм цього кодексу на сьогодні функціонує тільки на папері. Таким чином, розробка реальних методів та механізмів, що забезпечать дотримання чинного подат-

кового законодавства з питань стимулювання соціального розвитку, залишається актуальним питанням.

Метою статі дослідження основних соціально-економічних аспектів розвитку держави в контексті її сучасної податкової політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкова політика як інститут соціально-економічного регулювання виступає одним із основних інструментів вирішення багатьох соціально-економічних проблем. Виходячи з цього, головним завданням податкової політики є встановлення балансу між двома чинниками, якими визначається потреба у податках: необхідністю фінансового забезпечення виконання державою притаманних їй функцій та вирішенням соціально-економічних завдань [2].

Історія української системи оподаткування має такі приклади, як еволюція податку на додану вартість і податку на прибуток підприємств, часті зміни розмірів ставок мита та акцизів, досить високі тарифи відрахувань у державні цільові фонди соціального спрямування, відсутність стимулюючого впливу прибуткового податку з громадян тощо. Складність законодавчих актів, сумнівність тлумачення окремих термінів, по-

ложень, визначених у законах і підзаконних актах, часті перевірки діяльності підприємств та затратність адміністрування податків існує і сьогодні. Все це ускладнює роботу як платників податків, так і контролюючих органів [3].

Характерною ознакою соціального суспільства є поняття свобод (політичних, цивільних, етичних тощо), проте особливе місце тут займає економічна свобода, важливою складовою якої є фіскальна (податкова) свобода [4]. Незалежний американський стратегічний дослідницький центр «The Heritage Foundation» разом з газетою «The Wall Street Journal» розрахував Індекс економічної свободи країн світу (в тому числі й індекс фіскальної свободи) та ранжував їх в залежності від його значення. Показник рейтингу країни за фіскальною свободою є мірою оцінки податкового тягаря та враховує три кількісні фактори: кількість і ставки податків та вартість обслуговування податкової системи.

В ході дослідження узагальнено тенденції розвитку показників фіскальної (податкової) свободи України протягом останнього двадцятиріччя в порівнянні зі світовим рівнем та такими країнами як Росія і Грузія, рис.1.

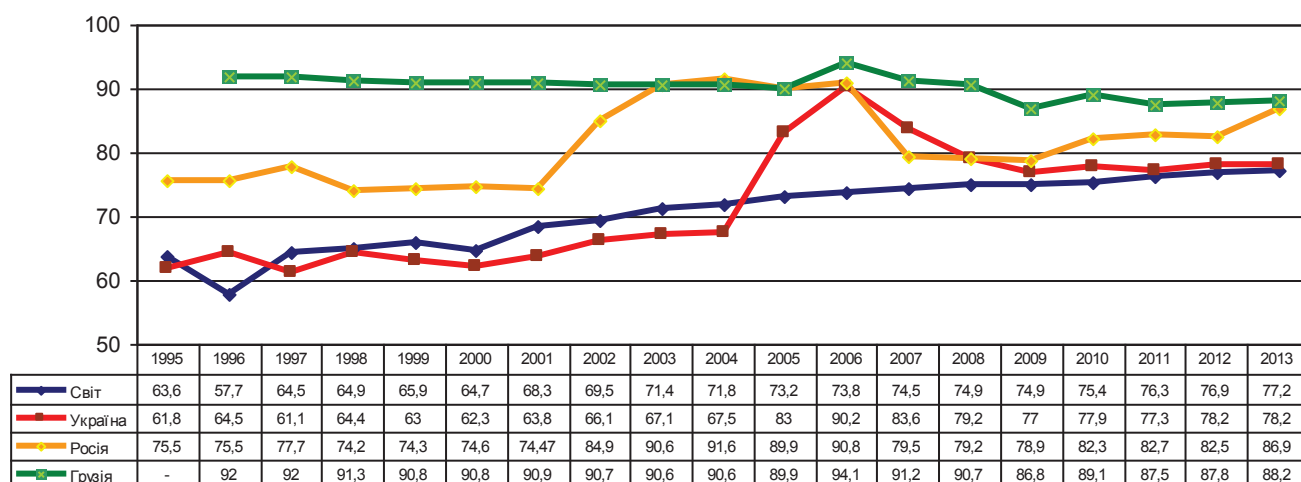

Рис. 1. Тенденції показників рівня фіскальної (податкової) свободи у світі, Україні, Росії та Грузії (сформовано автором самостійно на підставі [5])

Показники діаграми свідчать, що в цілому рівень фіскальної свободи в Україні є відносно високим та з 2004 року перевищує світові показники, навіть не зважаючи на певне падіння рейтингу країни у 2006-2009

роках. Найвищі показники індексу податкової свободи мають країни, що належать до зони Персидської затоки, зокрема Об'єднані Арабські Емірати (99,9%), Бахрейн (99,9%), Катар (99,7%), Саудівська Аравія (99,6%),

Оман (98,4%). За висновками аналітиків, саме податкова система перетворила Об'єднані Арабські Емірати в один з найбільш важливих фінансових центрів Близького Сходу. Особливостями фіскальної свободи зазначених вище країн є відсутність багатьох видів податків (наприклад, податку на додану вартість, податків на прибутки фізичних осіб, прибуткового податку тощо); функціонування великої кількості вільних економічних зон.

В свою чергу, податкова система України й досить складна і громіздка, характеризується високою трудозатратністю: як відносно сплати податків підприємствами, так і відносно обслуговування всіляких податкових перевірок. Недосконалість і переважно фіскальний характер податкової політики, а також нестабільність законодавчої бази веде до створення несприятливого фіскального «клімату» та стабільного існування тіньової економіки і корупційних схем (особливо відносно повернення податку на додану вартість і здобуття податкових пільг). В Україні тіньовий оборот присутній практично у всіх сферах виробництва товарів і послуг. Оцінки масштабів тіньової економіки в Україні коливаються залежно від методів оцінки в межах від 20 до 80 % ВВП. Податковий тиск у формі непрямих податків призводить до негайного вилучення у підприємств значної частини доходу, отриманого завдяки зростанню сукупного попиту, гальмуючи стимуляційний вплив останнього. Це створює необмежені можливості для підприємств уникати оподаткування прибутків, заганяє в тінь значну частину обороту товарів та послуг [6].

Інтегральний показник рівня тіньової економіки України [ukrstat.gov.ua] засвідчив, що найвищий рівень тіньової економіки зафіксований в 2009 році – 40%, в тому числі в добувній промисловості (42%), а в 2008 році лідером були операції з нерухомістю (39,1%). Чинне податкове законодавство України не стимулює суб'єктів господарювання інвестувати капітали в легальну економіку. Проблемність податкової системи України визначається не розміром податкових ставок, а, насамперед, нерівномірністю податкового навантаження, заплутаністю й нестабільністю податкового законодавст-

ва, вузькістю господарських оборотів, деформаціями грошової сфери та фінансів підприємств.

З метою розвитку ринкової економіки та її зростання, що вкрай необхідно Україні, потрібно створити умови для розвитку підприємництва, перш за все, малого і середнього. Саме наявність і активність суб'єктів малого і середнього бізнесу впливає на розвиток ринкової економіки. Цей бізнес оперативно реагує на зміну кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідну гнучкість та визначає темпи економічного зростання, структуру і якість валового внутрішнього продукту (ВВП).

Можна стверджувати, що малий бізнес є провідним сектором ринкової економіки, який складає основу дрібнотоварного виробництва; здійснює структурну перебудову економіки, швидко окупність витрат, свободу ринкового вибору; забезпечує насичення ринку споживацькими товарами та послугами повсякденного попиту, реалізацію інновацій, додаткові робочі місця; має високу мобільність, раціональні форми управління [7].

В цілому, за роки незалежності частка дрібних підприємств в українському ВВП, за оцінками експертів, поки що не досягла і 15%. Це значно менше, ніж у розвинених економіках, де на частку малого бізнесу припадає лівова частка ВВП (у Німеччині – 60%, в Італії – 70%, і навіть у сусідніх Росії та Білорусі – 22% і 23% відповідно) [8].

У зарубіжних країнах найпоширенішою формою стимулювання розвитку малого бізнесу є створення для них особливих умов оподаткування шляхом введення спеціальних податкових правил, чи застосування загальних правил з окремими пільгами для малих підприємств.

Метою створення спеціального режиму оподаткування малого бізнесу повинні бути створення та розвиток малого підприємництва. Виходячи з цього і повинні формуватись умови оподаткування, що забезпечать збільшення кількості малого бізнесу, створення робочих місць та розвиток внутрішнього виробництва [9].

Проте, слід зазначити, що незважаючи на значну кількість переваг, що має розвиток малого бізнесу, існують і відповідні пе-

решкоди, що протидіють розвитку підприємництва, зумовлюють його нестійкість та проблемність. Це і недосконалі закони і правила, що швидко змінюються; вузькість джерел фінансування; нерівні можливості в конкуренції з крупним номенклатурним бізнесом; всеосяжна корупція; відсутність підтримки або ж перешкода з боку держави; недорозвиненість інфраструктури; професійна невідповідність самих підприємців та інше.

Що стосується малого бізнесу, то після прийняття Податкового кодексу України, кількість підприємств, що вирішили закрити бізнес, перевищила число знов відкритих малих і середніх підприємств (приблизно на 14 тис. одиниць), хоча в попередні роки кількість підприємств, що знов відкриваються, перевищувало число тих, що закриваються (до 20-25 тис. одиниць). Одночасно із закриттям малих і середніх підприємств спостерігається процес переміщення українських підприємців в інші країни з лояльнішим фіскальним кліматом, що може

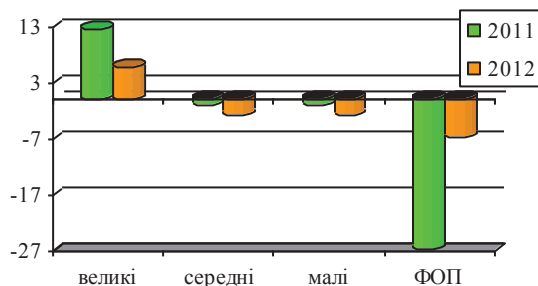

Рис. 2. Динаміка кількості суб'єктів господарювання, % [ukrstat.gov.ua]

Так, прийнятий у грудні 2010 року Податковий кодекс України спрямований переважно на зниження корпоративних податків та стимулювання в першу чергу крупного бізнесу. Спочатку поступове зменшення податкових ставок призведе до зниження бюджетних надходжень. Проте, зменшення податкового тиску для великих підприємств залучить нові інвестиції в розвиток економіки. Отже, щоб об'єктивно оцінити значення для країни прийняття цього нормативного документу, повинен пройти час (що найменше 3-5 років).

В початковій редакції Податкового кодексу був передбачений підпункт 139.1.12, ві-

привести до втрати інтелектуального потенціалу країни [4]. Тільки за перші 3 місяці дії нового Податкового кодексу з обліку знялося на 57% більше фізичних осіб – платників єдиного податку, ніж за той самий період 2010 року. Проведений в ході дослідження динаміки зміни кількості підприємств аналіз засвідчив, що у 2011 році в порівнянні з 2010 роком загальна кількість підприємств зменшилась на 22,1% – з 2 183 928 до 1 701 620, переважно за рахунок зменшення кількості фізичних осіб-підприємців з 1 805 118 до 1 325 925 (на 26,5%). В 2012 році загальна кількість підприємств в порівнянні з 2011 роком зменшилась на 6% (з 1 701 620 до 1 600 127), в тому числі кількість ФОП зменшилась на 6,8% (з 1 325 925 до 1 235 192) (рис. 2, 3).

Дослідження причин поступового зменшення кількості підприємств малого бізнесу та підприємців виявило наявність встановлених законодавчо перешкод для розвитку малого бізнесу.

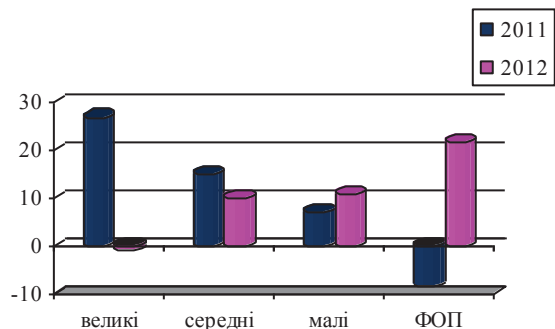

Рис. 3. Динаміка обсягу реалізованої продукції [ukrstat.gov.ua]

дповідно до якого при визначенні оподаткованого прибутку не включаються до складу витрат витрати, понесені у зв'язку із придбанням товарів (робіт, послуг) та інших матеріальних і нематеріальних активів у фізичної особи – підприємця, що сплачує єдиний податок (крім витрат, понесених у зв'язку із придбанням робіт, послуг у фізичної особи – платника єдиного податку, яка здійснює діяльність у сфері інформатизації) [1]. Вищевикладене призвело до відмови юридичних осіб працювати з фізичними особами-платниками єдиного податку, що й спричинило припинення діяльності багатьох підприємців.

Лише у листопаді 2011 року внесеними змінами до Податкового кодексу підпункт 139.1.12 був виключений. Проте, тим же самим нормативним актом до основного податкового документу в Розділ XIV «Спеціальні податкові режими» було включено Главу 1 «Спрощена система оподаткування, обліку та звітності», відповідно до якої суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на 6 груп.

Враховуючи внесені зміни, у фізичних осіб-платників єдиного податку з 2012 року знову з'явилася можливість працювати з юридичними особами – платниками податку на прибуток. Проте, працювати з платниками податку на прибуток можуть тільки платники єдиного податку другої та третьої-шостої групи. При чому, друга група, виходячи із структури ч.2 п.291.4 Податкового кодексу, не має права надавати платникам податку на прибуток послуги, але має право продавати товари. Окрім цього, платники єдиного податку першої і другої груп сплачують єдиний податок шляхом здійснення авансового внеску не пізніше 20 числа (включно) поточного місяця. Тим самим, законодавець не враховує, чи отримано дохід від здійснення такої діяльності за звітний період. В свою чергу, висока вага особистісного чинника в управлінні та виробництві на малому підприємстві створює сприятливі умови для «тінізації» та криміналізації таких підприємств. Цю проблему, наприклад, в Грузії, вирішили наступними чином. Щоб привчити підприємців видавати чеки і працювати в білу, тепер самі громадяни вимагають чек, бо ввівши номер чека на сайті податкової можна виграти грошовий приз.

Однією з умов соціалізації процесу оподаткування є направлення податкової політики на вирівнювання диференціації прибутків. Так, щодо доходів населення, то у Податковому кодексі спостерігається перенесення податкового навантаження на більш платоспроможну категорію громадян шляхом запровадження: оподаткування доходів фізичних осіб за ставкою 17 % до доходів, отриманих платником податку у звітному податковому місяці, які перевищують десятикратну величину мінімальної заробітної

плати; податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (з 2013 року); оподаткування за ставкою 5 % доходів, отриманих від розміщення коштів на депозитних банківських рахунках (з 2015 року); зниження ставки податку до 5 % для доходів від продажу рухомого майна; надання податкової соціальної пільги (ПСП) на кожную дитину батькам, які утримують двох і більше дітей віком до 18 років, в розмірі прожиткового мінімуму для працездатної особи з 2015 р., а від 1 січня 2011 р. і до 2015 р. – 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи; надання підвищеного розміру ПСП самотній матері (батьку), вдові (вдівцю), особі, що утримує дитину-інваліда та іншим соціально не захищеним громадянам; звільнення від оподаткування доходів від продажу один раз на рік квартир, житлових, дачних, садових будинків, земельної ділянки в межах норм, визначених Земельним кодексом України, за умови перебування такого майна у власності платника податків понад 3 роки.

Незважаючи на поліпшення фіскальної свободи в частині зменшення ставок податків та надання різних податкових пільг, Податковий кодекс посилив і контроль за справлянням податків до бюджету. Так, відповідно до статті 76 Податкового кодексу, без будь-якого спеціального рішення керівника контролюючого за справлянням податків органу або направлення на її проведення, посадові особи контролюючого органу мають право проводити камеральні перевірки. Камеральній перевірці підлягає вся податкова звітність суцільним порядком. При цьому, згода платника податків на перевірку та його присутність під час проведення камеральної перевірки не обов'язкова.

Також, введено таку норму, як податковий арешт і податкова реалізація майна. Під час перевірки податковий інспектор за рішенням керівника контролюючого органу має право на 96 годин накласти арешт на майно. Обґрунтованість якого протягом 96 годин має бути перевірена судом.

Отже, завданням держави є мінімізація взаємодії між громадянами і державними чиновниками, а також скорочення бюрократичних процедур, обмеження ролі держави для запобігання можливостей корупції. Не-

обхідним чинником є взаємоузгодженість податкової і соціальної політики. Тоді кожен платник податку буде зацікавленим у його сплаті, оскільки знатиме, на що в результаті спрямовуються його кошти, і що він отримає.

Висновки. Результати проведеного дослідження засвідчили, що податки є вагомим інструментом реалізації соціальної функції держави. В Україні удосконалено законодавчу базу, яка регламентує справляння податків. Проте, існуюча податкова політика України є недосконалою, не враховує вимоги платників податків та здебільшого є на стороні податківців. В свою чергу, ідеальних податкових систем, які б одночасно задовольняли населення, підприємства та органи влади, немає і бути не може. Система оподаткування є з одного боку невід'ємною складовою економіки будь-якої країни, а з іншого – це досить суперечлива складова, оскільки є джерелом конфліктів між економічною і соціальною сферами. В Україні зроблено перші кроки у напрямку спрощення механізму оподаткування і зниження розмірів ставок податків, мінімізації витрат, пов'язаних зі справлянням податків. Україна

має значний потенціал, про що свідчить показник рівня фіскальної (податкової) свободи. Світовий досвід засвідчив, що держава повинна бути зацікавлена у стимулюванні створення та розвитку малого підприємництва. Без збільшення частки малого бізнесу у ВВП, економіка України не зможе мати стабільності, стійкості, а також необхідної кількості робочих місць. Основними завданнями вдосконалення податкової системи як однієї з найважливіших умов підвищення її фіскальної і соціальної ефективності є значне зниження податкового тягаря; спрощення механізмів нарахування податків, суттєве скорочення витрат на адміністрування податків. Не менш важливим є питання зміцнення довіри платників податків до влади як важливого інституту суспільної взаємодії. Для цього необхідно забезпечити стабільність фіскального законодавства, його чіткість і однозначність трактування тих чи інших положень. Подальші дослідження мають бути направлені на побудову оптимальної загальної моделі оподаткування, що дасть можливість створити сприятливе середовище для сталого економічного та соціального зростання.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Лютий І. О. Податкова система: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. О. Лютий, Демиденко Л. М., Романюк М. В. та ін. — К.: Центр учбової літератури. – 2009. — 456 с.
3. Василик О.Д. Податкова система України: навчальний посібник/ О.Д. Василик. – К.: ВАТ "Поліграфкнига". – 2004. – 478 с.
4. Колеснікова-Стейнруд О.В. Рівень індексу економічної свободи в Україні і аналіз його складових / О.В. Колеснікова-Стейнруд, Л.Д. Дудка // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011 – № 15 (169). – Ч.2. – С. 154-164.
5. The 2011 Index of Economic Freedom by region, country, year - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>.
6. Луцик А.І. Тіньова економіка та розміри податкових надходжень: діалектика взаємозалежності/ А.І. Луцик// Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008 – №4. – Ч.2. – с.57-61.
7. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 302 с.
8. Голубов О. Вижити за всяку ціну. Розвиток малого бізнесу в Україні гальмується потужним тиском бюрократії/ Голубов О.// Кореспондент. – 07.06.2013. - №22.
9. Зелена книга малого бізнесу України – 2012 / Д.В. Ляпін, В.І. Дубровський, О.М. Піщуліна. – К.: Інститут власності і свободи. – 2012. – 124 с.